

Školský a kultúrny program Slovenskej republiky rád

PhDr. MÁRIA ONDRUŠKOVÁ,
pedagogická fakulta Univerzity
Komenského, Trnava

V júni 1969 sme si pripomenuli 60. výročie vyhlásenia Slovenskej republiky rád, ktorá vznikla pod vplyvom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Slovenská republika rád zo známych príčin trvala len 15 dní (od 16. 6. do 1. 7. 1919), preto nemôžeme hovoriť o plnej realizácii jej školskej a kultúrnej politiky, ale len o jej vytýčenom školskom a kultúrnom programe.

Školský a kultúrny program Slovenskej republiky rád sa zakladá na marxisticko-leninských princípoch, tak ako podobné programy iných republík rád, ktoré vznikali po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii (Maďarská republika rád, Bavorská republika rád). Slovenská revolučná vládna rada vychádzala zo školských dokumentov sovietskej vlády, ktoré do Maďarska priniesol koncom mája 1919 funkcionár Maďarskej republiky rád Tibor Szamuely.¹⁾ Na programoch školskej a kultúrnej politiky republík rád sú badateľné aj vplyvy Parížskej komúny, ktorá ovplyvnila robotnícke hnutie v Uhorsku. Funkcionárom a účastníkom bojov Parížskej komúny bol aj revolucionár z Uhorska, Marxov priateľ Leo Frankel.

Českí a slovenskí socialisti v Budapešti, ktorí sa počas Maďarskej republiky rád premenovali na socialistov-komunistov, mali od 27. 3. 1919 svoj orgán „Červené noviny“, ktoré vychádzali v slovenskom jazyku pod vedením A. Janouška (A. Janoušek sa neskôr po vzniku Slovenskej republiky rád v Prešove dňa 16. 6. 1919 stal jej predsedom). Slovenské „Červené noviny“ v Budapešti prinášali sústavné informácie o opatreniach Revolučnej vládnej rady Maďarskej republiky rád aj na úseku školskej, kultúrnej a sociálnej politiky pre blaho detí a mládeže pracujúcich. Už v prvom čísle informovali o nariadení revolučnej vlády

o bezplatnom kúpaní proletárskych detí, a to nielen vo verejných kúpeľoch, ale aj v súkromných kúpeľniach boháčov, ktorí im mali poskytnúť mydlo, osvetlenie, uteráky a pod. zdarma na základe poukázok, ktoré vydával mestský soviets.²⁾ Vláda proletariátu zrovnoprávnila všetky deti, ako o tom napísali, že „niet viac nezákonných detí“.³⁾

Mnohé opatrenia vlády Maďarskej republiky rád paralelne preberala vláda Slovenskej republiky rád. V Košiciach sa zaviedlo taktiež bezplatné kúpanie proletárskych detí a otvorili sa pre ne súkromné parky a záhrady.⁴⁾

Školský program Slovenskej republiky rád sa opieral o XXII. nariadenie revolučnej vlády Maďarskej republiky rád, podľa ktorého školstvo poštátňili. „Vláda proletárov všetky neštátne školy prevzala do svojich rúk aj s ich majetkom a cirkevné osoby — ak sa nechcú stať svetskými — zo služby prepustí a tak vzdelávanie robotníctva vyššieho stupňa dosiahne.“⁵⁾

Program českých a slovenských socialistov-komunistov v Budapešti uverejnil A. Janoušek vo svojej brožúre „Komunizmus a diktatúra proletariátu“. Štvrtý bod tohto programu o cirkevnej otázke uverejnili aj noviny „Armáda proletárov, týdeník českých vojaků (bojujúcich v Červenej armáde) na Slovensku“, v ktorom sa píše: „Církevní jmění a veškeré bohatství klášterů bude konfiskováno ve prospěch národa... církev bude odloučena od státu a náboženství bude prohlášeno za věc soukromou.“⁶⁾

V 10. bode programu slovenských a českých socialistov-komunistov v Budapešti sa píše o marxisticko-leninskom školskom programe: „Všeobecné a vysokoškolské vzdělání bude všem přístupné. Diktatura proletariátu zruší veškeré výsady vyššího vzdělání pro bohatou třídu a umožní se vyšší a vysokoškolské vzdělání dětem každého příslušníka národa na účet národa. Školní povinnost pro obojí pohlaví žactva bude zavedena do šestnácti let stáří, v posledních třech letech školních nastává povinnost odborného a praktického vyučování dle vloh a nadání.“⁷⁾

Vo 4. bode tohto programu sa píše: „Proletársky štát československý zruší starú sústavu vyučovania, prevedie rozlúčenie cirkvi od štátu a novou metódou vyučovania a povinnou školskou výchovou sa dostane výhradne deťom príležitosti dosiahnuť vyššieho stupňa vzdelania vysokoškolského na trovy proletárskeho štátu.“⁸⁾

Revolučná vládna rada Slovenskej republiky rád postupne začala realizovať uvedený program slovenských a českých socialistov-komunistov vytýčený v Budapešti. Jej školský a kultúrny program uvádzali do života ľudoví komisári pre školstvo a osvetu, Vincent Suk a Eduard Krompašský.⁹⁾

Na území Slovenska, ktoré oslobodila Červená armáda, ihneď sa zriaďovali miestne, okresné, resp. župné soviety. V Prešove po príchode Červenej armády zvolili direktorium pre dočasnú správu mesta, aby práca v meste mohla nerušene pokračovať. Komisárom pre školstvo a kultúru v dočasnej správe mesta bol Jozef Gado.¹⁰⁾ Podľa „vyhlášky prešovského mestského direktória o rozdelení a umiestnení jednotlivých odborov direktória z 2. júna 1919“ do pôsobnosti oddelenia pre osvetu patrili: „Vedecká a populárna propaganda. Proletárske umenie, zábava, divadlo. Organizácia proletárskych ľudových zborov, spevokolov, turistických spolkov, telesná výchova atď.“¹¹⁾

Ešte pred vyhlásením Slovenskej republiky rád sa na území, ktoré oslobodila Červená armáda, ihneď zriaďovali miestne soviety, ktoré školstvo poštátňili. V Lučenci, Leviciach, v Rimavskej Sobote a v okolí bola akcia poštátňenia skončená už 10. júna, v šarišskej a košickej župe o týždeň pozdejšie. Učitelia a profesori poštátňených škôl, „znárodných cirkevných škôl“, členovia mníšskych rádov a kláštorov zostali na svojich miestach ako osoby svetské.¹²⁾ Buržoázia ohovárala, očierňovala Slovenskú republiku rád aj na úseku cirkevnej politiky, preto noviny slovenských socialistov v Košiciach „Košicke červene noviny“, vydávané vo východoslovenskom nárečí, už vo svojom prvom čísle 15. júna 1919 museli vystúpiť proti klamaniu ľudu: „... rozširuju o nas tu falošnú pomluvu, že Radova Republika naboženstvo chce zrušic. A že v kosceloch zrobi kinove, divadle. Toto je klamstvo a ciganstvo. Neverce im, lebo timto klamstvom chcu vas najlepšie proti nam podraždic... ale ňe naboženstvo ale velki majetok je zrušeni. Majetok a naboženstvo su calkom inakšie veci... každy tak a to veri ako on chce a do toho nikdo nema slova, každy šlebodne uživa jeho duševne presvedčenie. Len to chceme, abi ti velke statki, ktore sú v rukách kanonikov, biskupov, aby ľudu prinaležali. Kolko chudobnich ludzi by mohli na nich vižic.“¹³⁾

Školstvo, osvetu a cirkevnú politiku riadili orgány miestnych rád — osvetové komisie a ich výkonné výbory. Každá obecná, mestská, okresná a župná rada mala svoju osvetovú komisiu, členmi ktorej boli rodičia školopovinných detí, učitelia, profesori, prípadne aj detskí lekári. Osvetové komisie si zvolili svoj výkonný výbor a podľa potreby si vytvorili subkomisie pre osobitné úlohy. Miestne ľudové komisariáty školstva delegovali osvetových komisárov aj do župných a mestských osvetových komisií. Osvetové komisie boli nadriadenými orgánmi všetkým pedagogickým pracovníkom zamestnaným na ich teritóriu. Riadili školstvo, kontrolovali prácu škôl a inštitúcií a rozhodovali o otázkach osvety. Osvetové komisie, ktoré sa zriadili po voľbe rád a výkonných výborov, hneď prevzali agendu zrušených školských inšpektorátov. V Leviciach už 4. júna 1919 bola založená odborová organizácia peda-

gógov. Predseda župného direktória na jej ustanovujúcej schôdzi prehlásil: „Vláda sovietskych povahuje učiteľov za najdôležitejších pracovníkov, a preto im dáva také platy, aké majú ľudoví komisári. Doteraz sa nikto nestaral o učiteľov, mali hanebne nízke platy, preto sa plne nevenovali svojmu povolaniu. Vytvoríme svet pracujúcich a z proletárskych detí vychováme kultúrnych ľudí. Školy sa pošťatníli, cirkevné rády sa zrušili, ale stredoškolskí profesori ak sa prehlásia za svetské osoby, nech zostanú na svojich miestach. Vedením župných, okresných a obecných osvetových komisií poverujeme pedagogických pracovníkov a učelia budú referentmi týchto orgánov.“¹⁴⁾

Na oslobodenom území vznikali odborové organizácie učiteľov. V Košiciach si založili odborovú organizáciu aj vysokoškooláci už 7. júna 1919 a na zakladajúcej schôdzi sa rozhodli o tom, že jej členovia vstúpia do Červenej stráže.¹⁵⁾ Do odborovej organizácie mladých robotníkov sa mohli prihlásiť aj študenti 3. ročníka učiteľských ústavov ako aj poslucháči všetkých ročníkov filozofickej fakulty.¹⁶⁾ Vznikla aj odborová organizácia študentov obchodných škôl.¹⁷⁾

Slovenská republika rád pamätala aj na vzdelávanie dospelých a 16. júna 1919 vznikla v Košiciach slobodná robotnícka škola.¹⁸⁾ O sprístupnení vzdelania pre pracujúcich sa píše aj v propagačnom letáku Maďarskej republiky rád k obyvateľom Slovenska k vytvoreniu samostatnej Slovenskej republiky rád. V letáku sa píše o výtobytkoch diktatúry proletariátu: „Ľudu patrí aj vzdelanie. Vedy, umenie, divadlo, hudba, na ktoré doteraz mala nárok len privilegovaná trieda, patria miliónom pracujúceho ľudu. Namiesto vysokej školy — univerzity — starej buržoázie došla vysoká škola robotníkov, ktorá slúži záujmom nepredpojatej vedy a záujmom pracujúcich. Stavajú sa školy k ďalšiemu vzdelávaniu robotníctva. Každá škola patrí štátu. Vyučovanie je bezplatné. Za peniaze už viac nemerajú vedy. Namiesto náboženského podhuckávania a ohlupovania učelia vyučujú svornosti a práci, oni budú opravdivými priateľmi ľudu. Aj vykorisťovanie učňov (mladých robotníkov) prestane. Pri skrátenej pracovnej dobe budú sa starať o ich vyučovanie pokračovacie náukobehy.

Divadlo sa otvorilo proletárom. Menšie obce navštevovať budú početné divadelné spoločnosti, aby aj gazdovský ľud doma okriať mohol na požehnaných daroch umenia.

Kaštiele, knihovne, obrazárne otvorili svoje brány pred pracujúcimi. V parkoch veľkých pánov, doteraz bedlive strážených, ozýva sa vrava huncurujúcich detí proletariátu.

Deti proletárov zadarmo kúpajú sa v nádherne zariadených a mramorom vykladaných kúpeľniach boháčov.

Na „rozprávkových poobediach“ naši najznamenitejší spisovatelia

zabávajú naše dietky.

Podlá lož je to, že tieto nové poriadky chcú rozumiť domáci krb a že chcú zatvoriť kostoly. Oblámu len prechmaty nesvedomitých kňazov, ale náboženstvo ostane „svatou“ súkromnou záležitosťou. Jeden každý, kto len chce, môže svoje deti po nábožensky vychovávať a pod ochranou revolúcie aj naďalej modliť sa vo svojom kostole. Republika soviетov svojou mocou ochráni náboženstvo proti akémukoľvek nápadu.“¹⁹⁾

Vzhľadom na to, že vyučovanie v duchu novej proletárskej ideológie, ako aj prepracovanie učebníc, preškolenie pedagógov vyžadovalo dlhšiu dobu, skončilo sa pre pripravovanú reorganizáciu ako aj pre vojnové pomery vyučovanie na ľudových a stredných školách 7. júna 1919. Vysvedčenia sa vydávali na základe osobitnej úpravy Ľudového komisariátu školstva.

Učiteľia sa mali cez prázdniny ideologicky preškoliť a mali sa pripraviť na skúšky z dejín výchovy a z ústavného a štátneho práva sovietského štátu. Učiteľia ľudových škôl mali zložiť záverečnú skúšku len z týchto predmetov: výchova a pedagogika na ľudových školách, dejiny výchovy, ústava sovietskeho štátu s osobitným zreteľom na agrárnu otázku. Ľudový komisariát osvety takto zdôvodnil potrebu vzdelávania učiteľov: „... učenie a vedomosti tvoria bezpečný základ pre učiteľa Republiky rád, sú základom pre to, aby socialistické učenie preniklo do jeho myslenia, cítenia, skutkov, lebo len takto sa môže udržať Republika rád, ak výchovu generácie zabezpečí socialisticky mysliace a konajúce učiteľstvo a nie také, ktoré by len púho ovládalo socialistické frázy.“²⁰⁾ Učiteľov preškoľovali aj na schôdzach, z ktorých hlásili: „Učiteľov ľahko možno získať pre vec Republiky rád, keď sa oslobodia z richtárskeho, panského a kňazského rabstva, keď sa postavia do radov bojujúcich za záujmy proletariátu a stanú sa bdelymi strážcami toho poriadku, ktorý vytvorila diktatúra proletariátu.“²¹⁾ Vzťah učiteľov k diktatúre proletariátu objasňuje aj brožúrka „Mit adott a forradalom a gyermekeknek“ (Čo dala revolúcia deťom), v ktorej sa píše: „Komunistická spoločnosť chce urobiť z každého vzdelaného človeka. Pre učiteľov je diktatúra proletariátu skutočným vykúpením. V starom svete učiteľia boli najcharakteristickejšími predstaviteľmi proletárov. Na ďalekom vidieku opustení, s chudobou a nedostatkom prerážali cestu vzdelaniu a nebolo toho, kto by im bol pomohol z macošského osudu. Republika rád sa s pochopením ujala osudu učiteľov a za ich prácu na poli osvety ľudu im dáva zvláštnu odmenu vo výške 250 korún mesačne.“²²⁾ Slovenská revolučná vládna rada žiadala, aby sa učiteľia okrem výchovy mládeže zúčastňovali aj na masovo-politickej práci na dedine, aby pomáhali pri riešení agrárnej otázky, pri žatve, pri vyučovaní ne-

gramotných atď. Za túto činnosť mali byť zvlášť honorovaní.²³⁾

Postavenie učiteľov v Republike rád sa vysvetľovalo takto: „Komunistická škola nemôže necitlivo nevšímať si učiteľovo postavenie. Učiteľia a žiaci sa majú zbližiť, ich vzťahy majú byť vrúcne a dôverné. Nevyhnutným predpokladom toho je, aby učiteľ nebol zatrpknutým, opovrhovaným človekom, ktorý by nenávidel osud za to, že ho zavial na toto najušľachtilejšie povolanie.“²⁴⁾

Učiteľia sa mali oboznámiť so základmi kapitalistického a socialistického štátu a so zákonitosťami vývinu ľudskej spoločnosti. V roku 1919 mali preštudovať niektoré základné diela marxizmu-leninizmu, najmä Komunistický manifest, Občiansku vojnu vo Francúzsku a Vývoj socializmu od utópie k vede. Učiteľia ľudových škôl mali skladať skúšky z preštudovanej látky už v auguste 1919. Potreba preškolenia učiteľov bola popularizovaná veľkou presvedčovacou akciou. Zvolávali sa schôdze učiteľov, rozdávali sa brožúry, organizovali sa besedy a v dennej tlači sa uverejňovali články o ideologickej výchove učiteľov.²⁵⁾

Revolučná vládna rada prijala viaceré opatrenia aj na ochranu detí, učňov a mladých robotníkov. Už v druhý deň po vyhlásení diktatúry proletariátu vyšlo nariadenie o liečení detí chorých na TBC a pre tento účel sa zaberali vily, hotely, parky. Napriek vojnovým pomerom a zakončeniu školského roka urobili sa významné opatrenia najmä na úseku starostlivosti o učňov. Mimoriadna pozornosť sa venovala zlepšeniu pracovných a študijných podmienok učňov. Medzi prvými nariadeniami Slovenskej republiky rád bolo „Nariadenie Slovenskej revolučnej vládnej rady o úprave pracovných podmienok mladých robotníkov“, v ktorom sa píše: „Nik nesmie prepustiť učňa a pokiaľ by tak urobil, je povinný hradiť mu všetky náležitosti (stravu, byt, mzdu)“.²⁶⁾ Nariadenie stanovilo pracovný čas učňov na 8 hodín denne, vrátane teoretického vyučovania. Teoretické vyučovanie sa mohlo zaradiť len „vo všedné dni a v denných hodinách“. Vyučovanie bolo bezplatné. „Nikto nesmie žiadať od učňov poplatok,“ hovorí sa v nariadení. Učni sa nesmeli viac používať na domáce práce. Upravila sa aj hodinová mzda mladých robotníkov: v prvom roku učňovského pomeru činila 1,50 korún, v druhom roku 2 koruny, v treťom roku 2,50 korún. Nariadenie sa vzťahovalo na pracovný čas učňov a všetkých nevyučených mladých robotníkov a zamestnancov do 18 rokov (poslák, pomocný robotník, praktikant atď., a to rovnako na chlapcov a dievčatá). Presný plat v rámci tohto rozpätia stanovil výrobný komisár závodu v spolupráci so závodnými dôverníkmi. Učňov nesmeli telesne trestať. „Kto svojmu učňovi telesne ublíži, ten bude postavený pred revolučný súd,“ hovorí sa v uvedenom nariadení.

Nariadenie pamätalo aj na študijnú a pracovnú disciplínu učňov. Po-

dľa neho mladí robotníci po pracovnom čase boli povinní zdržiavať sa v miestnosti skupiny a riadne navštevovať prednášky, ktoré sa tam konali. V miestnosti skupiny sa mal udržiavať čo najväčší poriadok a čistota. Tých, ktorí by boli porušili toto nariadenie, mal súdiť revolučný súd.²⁷⁾

Diktatúra proletariátu žiadala od mladých robotníkov disciplínu, poriadok. Slovenská revolučná vládna rada sa pritom opierala o nariadenie č. 5 Ľudového výboru pre vzdelávanie Maďarskej republiky rád vo veci výchovy mladých robotníkov, ktoré zdôrazňovalo význam pracovnej disciplíny. V nariadení sa síce počítalo s proletárskym vedomím a uvedomelosťou mladých robotníkov, ale neuzatváralo sa ani pred potrestaním tých, ktorí narušali pracovnú disciplínu. V nariadení sa hovorí: „Republika rád očakáva od mladých robotníkov, že v záujme proletárskeho štátu ako aj vo vlastnom záujme mladí robotníci vo zvýšenej miere bezchybne splnia svoju povinnosť v závode v každom smere. Tí, ktorí sa previnia proti pracovnej disciplíne, dopustia sa disciplinárneho priestupku. Na posúdenie disciplinárneho priestupku a na stanovenie a vykonanie disciplinárneho trestu sa ustanoví disciplinárna komisia.“²⁸⁾ V závodoch, v ktorých sa učilo viac ako 30 mladých robotníkov, bol predsedom disciplinárnej komisie výrobný komisár alebo jeho zástupca. Okrem neho členmi komisie boli 2 odborní robotníci a 2 mladí robotníci závodu, ktorých zvolili zamestnanci závodu. Disciplinárne tresty boli: 1. Predĺženie pracovného času; 2. Peňažná pokuta (takto získané peniaze použili na knižnicu Krajinskej organizácie mladých robotníkov); 3. Preloženie mladého robotníka do iného závodu pri zvýšenom dozore; 4. Predĺženie učňovskej výučnej doby. To však bolo opodstatnené len v tom prípade, keď disciplinárna komisia konštatovala, že sa učeň z vlastnej viny nenaučil počas učňovskej doby tie praktické poznatky, ktoré boli nevyhnutné k tomu, aby sa mohol zaradiť do výroby. Predĺženie učňovskej výučnej doby nesmelo byť dlhšie ako rok a mohlo sa realizovať len v tom prípade, keď s rozhodnutím disciplinárnej komisie súhlasil odbor vzdelávania miestnej revolučnej rady. Aby sa predišlo tomuto krajnému opatreniu, nariadenie predovšetkým žiadalo hlboko výchovne pôsobiť: „Výrobní komisári závodov, dospelí robotníci a všetci tí, ktorí sa zúčastňujú na praktickom výcviku mladých robotníkov, pri dobrej vôli a s porozumením majú pôsobiť tak, aby budúca priemyselná generácia bola náležite prakticky pripravená pre život vo výrobe. Toto sa dosiahne predovšetkým ľudským zaobchádzaním a dobrým príkladom.“²⁹⁾ Podľa tohto nariadenia príprava mladých robotníkov sa mala uskutočňovať tak, že vo vybudovaných učebných dielňach mali byť denne 4 hodiny dielenskej praxe a 2 hodiny teoretického vyučovania. Priepasť medzi fyzickou a duševnou prácou chceli preklenúť

tým, že v školách pripravujúcich pre intelektuálne povolania sa malo vyučovať obrátene: 4 hodiny teórie a 2 hodiny dielenskej praxe, a to nie štyri, ale päť rokov.

Pamätalo sa aj na umeleckú výchovu mladých robotníkov dvoma spôsobmi: 1. umeleckým výcvikom nadaných; 2. všeobecnou umeleckou výchovou, aby mladí robotníci boli schopní umeniu rozumieť a mali pôžitok z umeleckých diel. S prvou úlohou sa mala zaoberať Proletárska škola výtvarného umenia a s druhou úlohou sa zaoberal Odbor propagandy mladých robotníkov, a to predovšetkým organizovaním návštev múzeí, výstav skupinami mladých robotníkov. V múzeách sa študovali najprv ľahšie prístupné výtvarné diela a len po oboznámení sa s majstrovskými dielami umeleckého priemyslu sa malo prejsť k štúdiu najprv ľahších a potom ťažších diel výtvarného umenia. Pre mladých robotníkov organizovali mimoriadne kultúrne predstavenia. Mladým robotníkom sa rozdávali vstupenky na divadelné predstavenia za nízke poplatky, o čom sa písalo takto: „Diktatúra proletariátu sa stará nielen o rozvoj duševných schopností, ale aj o zjemňovanie ducha, k čomu slúžia hudobné matiné, na ktorých sa robotníci oboznámia s klasickou hudbou.“³⁰⁾ Prvý koncert pre robotníkov v Košiciach bol 26. júna 1919, na ktorý vstupenky predávali odborové organizácie po 2 koruny a po ktorom sa písalo: „Hudba, galéria, divadlá boli výsadou buržoázie. Hudba zošľachťuje srdce a zjemňuje ducha, ale ktorý robotník si mohol dovoliť, aby jeho dieťa navštevovalo konzervatórium a hudobnú akadémiu? Ktorý mohol zamestnávať doma učiteľku klavíra? Keby aj robotník bol mal čas alebo vôľu navštevovať koncerty, bol by si to mohol dovoliť pre vysoké vstupné?“³¹⁾ Mladí robotníci sa vo veľkom počte hlásili do hudobných ako aj do výtvarných škôl.

O odstránení útlaku a vykorisťovania učňov sa po vzniku Republiky rád písalo takto: „Proletárska diktatúra znamená to, že niet viac učňovskej biedy. Nebudú viacej prostredníctvom práce 10–12ročných detí napchávať svoje vrecká na bezpráčne zisky hladní kapitalistickí zloději, pretože každá baňa, každá továreň, každý kus pôdy je majetkom robotníkov a robotnícka trieda pozná svoju povinnosť voči budúcej generácii.“³²⁾ Revolučná vládna rada Slovenskej republiky rád svojimi prvými opatreniami na ochranu učňov a mladých robotníkov zabezpečovala zlepšenie životných a pracovných podmienok svojho robotníckeho dorastu.

Ešte pred vznikom Slovenskej republiky rád sa písalo aj o revolučných opatreniach na úseku školstva, o bezplatnom školstve: „Školy, doktora a všetky potrebné veci ľud zadarmo dostane.“

Revolučná vládna rada pamätala aj na prepracovanie obsahu vyučovania, na prepracovanie a prehodnotenie učebníc v novom duchu, v du-

chu učenia dialektického a historického materializmu, aby sa na jeseň 1919 dostali do rúk žiakov nefalšované nové čítanky a nové učebnice dejín a staré sa stiahli z obehu. Aj o tomto programe Revolučnej vládnej rady sa písalo: „Ľudový komisariát školstva pripravuje pre ľudové a stredné školy nové čítanky a učebnice a staré sťahuje z obehu. Ľudový komisariát vyzýva preto osvetové komisie robotníckych rád, aby vo všetkých ľudových a stredných školách svojho obvodu nariadili pozbierať doteraz používané čítanky a učebnice dejín od žiakov. Pozbieranie uskutočnia učitelia škôl, o pozbieraní kníh vystavia potvrdenky, tieto ale spolu s odovzdanými knihami zostanú v úschove školy. Nové učebnice sa vydajú v určenom čase oproti potvrdeniu.“³³⁾

Napriek tomu, že sa školský rok predčasne ukončil, vláda proletariátu tu však nezabudla na deti pracujúcich. Organizovali sa výchovné a zábavné podniky pre deti. V Košiciach sa ešte pred vznikom Slovenskej republiky rád usporiadali detské predstavenia v kinách, rozprávkové besiedky a „slávnosti pre deti proletárov“, na ktorých sa rozdávali deťom darčeky. Na júnialese proletárskych detí v Košiciach rozdali 3 q cukrovíniiek a keksov, „aby si tento deň navždy pamätali“.³⁴⁾ Deti sa zadarmo kúpali, otvorili sa pre ne súkromné parky a záhrady.

Na úseku osvety a kultúry sa urobili tiež významné opatrenia. Všetky buržoázne noviny boli zastavené a vychádzali len proletárske noviny. V slovenskej reči vychádzali: „Naša červená zástava“ v Prešove, „Košické červené noviny“ v šarišskom dialekte, pre južné Slovensko vychádzal týždenník „Barsmegyei Népszava“ (Hlas ľudu župy Bars) ako orgán miestnej organizácie socialistickej strany v Leviciach, „Selmecbányai Vörösujság“ (Banskoštiavnické červené noviny) ako úradný orgán socialistickej strany v Banskej Štiavnici a „Gömör-Kis-hont“ ako úradný orgán gemerskej župy. Umelecká, vedecká a pedagogická literatúra sa vydávala, rozmnožovala a distribuovala v zošitovej, prípadne v knižnej forme prostredníctvom orgánu „Krajinskej rady duchovných výrobkov“. Tento edičný orgán, resp. edičná rada pozostávala z troch oddelení: duchovnej výroby, technickej výroby a socializácie a kolportážneho. Oddelenie edičnej rady rozhodovalo o vydávaní diel, druhé oddelenie riadilo tlačiarenské práce, staralo sa o zospolečenštie tlačiarňí, kníhviazačstva, výroby obchodných kníh, reprodukčných zariadení, tlačiarenského a strojového zariadenia, vydavateľských, nakladateľských podnikov, kníhkupectiev, obchodov so školskými potrebami a papierenskej konfekcie. Tretie oddelenie malo na starosti distribúciu a kolportáž kníh a časopisov, čo sa malo realizovať prostredníctvom socializovaných a nových distribučných podnikov. Distribučné podniky začali pracovať po príchode Červenej armády. Súkromná kolportáž sa

zastavila a časopisy, knihy a brožúry sa predávali len v stánkoch štátneho distribučného podniku.³⁵⁾

Zospolečenštili sa aj knižnice, archívy a verejné kultúrne budovy. Rozvíjala sa široká osvetová propaganda, bojovalo sa proti poverám a tmárstvu. V letáku Slovenskej Revolučnej vládnej rady určenom pre roľníkov sa píše: „Krčma nebude, ale v každej obci bude škola a nemocnica.“³⁶⁾

V rámci osvetovej a propagačnej činnosti sa vydávali letáky, brožúry vo veľkom počte. Pracujúce masy sa vychovávali v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu. Veľká pozornosť sa venovala roľníctvu. V populárnych brožúrach sa poukazovalo na metódy jeho utlačania maďarskými a židovskými veľkostatkármi, na následky negramotnosti a alkoholizmu.

Nezabúdalo sa ani na kultúrne podniky, na divadlá a koncerty, na ľudové veselice. Divadlo v Košiciach bolo otvorené už od 8. júna 1919³⁷⁾. Organizovali sa koncerty pre robotníkov. Na prvom koncerte pre robotníkov v Košiciach 26. júna 1919 bol nasledovný program: K návštevníkom prehovoril Štefan Mokráš, komisár Slovenskej republiky rád pre poľnohospodárstvo. Košický mužský robotnícky spevokol zaspieval Internacionálu, Mozartovu Červenú štvorylku G-dur atď. Vstupenky predávali odborové organizácie po 2 koruny. Koncert zopakovali aj pre vojakov Červenej armády.³⁸⁾

Organizovala sa aj voľná škola pre robotníkov. Mala poskytovať odborné vyučovanie ako aj všeobecnovzdelávacie poznatky. Vedúcimi odborného vyučovania v štyroch priemyselných odboroch mali byť inžinieri a vedúcim poľnohospodárskeho oddelenia mal byť úradný poľnohospodársky správca. Všeobecnovzdelávacie poznatky mali sprostredkovať filmy. Vedecké poznatky sa mali odovzdávať populárne, aby zaujali unavených robotníkov, malo sa vyučovať zábavnou formou, ale pritom dbať na vedeckú úroveň. Voľná škola pre robotníkov mala byť bezplatná. Za vyučovanie vyučujúci mali dostávať honorár 15 korún na hodinu, „lebo diktatúra proletariátu zaplatí každú námahu“.³⁹⁾ Výchova proletariátu mala „jasný universálny cieľ ľudčenia... Touto výchovou jest možno vychovati novou generaci dělnictva prodchnutého bratrstvim,“ napísali noviny „Armáda proletářů“.⁴⁰⁾ Tieto noviny prebúdali triedne vedomie českých vojakov. V letáku Maďarskej Revolučnej vládnej rady o vyhlásení diktatúry proletariátu v Čechách a na Slovensku z júna 1919 sa o tom píše, že „českí vojaci vykonali historickú činnosť. Zanechávajú svoje zbrane, opúšťajú demarkačnú čiaru, odopierajú poslušnosť na fronte, nestrieľajú a nebojujú s Červenou armádou proletariátu.“⁴¹⁾ Osvetovú, uvedomovaciu prácu medzi českými vojakmi na Slovensku robila prostredníctvom letákov sekcia českých

a slovenských socialistov (komunistov) v Budapešti hneď po vzniku Maďarskej republiky rád. V jednom z nich sa hovorí: „Čeští vojáci, nedopusťte se prorady na mezinárodní věci dělnictva! Čeští vojáci, vy nesmíte použití za žádných okolností zbraní proti vládě proletariátu v Uhrách!... pracujte ze všech sil pro slavné nastolení diktatury proletariátu v Čechách a na Slovensku.“⁴²⁾

Buržoázia zastražovala ľud a očierňovala diktatúru proletariátu, a preto sa v tlači objasňovala podstata nového spoločenského poriadku. V článku „Čo môžeme čakať od komunistického (bolševického) štátu“ sa okrem iného píše: „Radová republika nepozná majetok, ale načo je aj majetok, keď každý, kto chce a vie pracovať, všetko dostane, čo bude potrebovať. Bude sa odmeňovať len práca, a to plne. Čoho by sme sa mali báť my, robotníci? ... čoho sa máme báť my, ktorí sme len pracovali ako dobytok — a pritom sme hladovali, lebo iní brali plácu za našu prácu. Čo nás má bolieť, že odteraz aj grófi a bohatí židia musia robiť, ktorí doteraz len rozkazovali a nás vydierali? Doteraz všetko dobré len veľkí páni, grófi a bohatí židia mali, ale ľud, ktorý robil, sa mohol na pánov len pozeráť!... odteraz každý, kto vie a chce robiť, bude svojím pánom, všetci budeme rovnakí! Čo sa máme teda báť od toho nového sveta, od toho sveta, v ktorom každý tak bude žiť, ako doteraz len „páni“ žili...“⁴³⁾

Objasňovali sa príčiny zaostalosti, nevedomosti: „Nevedomosť a choroba, tie dve kliatby boli pomocníkmi zvrhutej vlády... a len neučený národ dáva zo seba masť druhým a ťahá jarmo, aby iní bez práce leňošili... nechceli školiť národ, preto boli v každej dedine 2—3 krčmy a žiadne školy.“⁴⁴⁾ Prebúdza sa túžba u robotníkov po vzdelávaní, poznávaní: „Nový štát chce mať vzdelanú a zdravú ľudskú generáciu... najjednoduchší robotník bude vedieť, čo pekného a dobrého je na svete. Učeného človeka nebude môcť iný využiť... Matky, pozrite sa s radosťou na vaše deti. Čaká na nich krajšia budúcnosť. Nový štát sa postará, aby im patrili dva najkrajšie klenoty života: múdry rozum a zdravé telo.“⁴⁵⁾

Slovenská republika rád pre krátkosť svojho trvania nemohla uskutočniť svoj revolučný školský a kultúrny program v celej šírke, avšak aj tak bol žiarivým majákom pre revolučné robotnícke hnutie a aj dnes sa s úctou skláňame pred jeho odkazom.

POZNÁMKY

¹⁾ *A tanácsköztársaság iskolapolitikája*, Budapest, Kossuth kiadó 1958, s. 100.

²⁾ *Červené noviny*, Budapest, roč. I č. 1, 27. 3. 1919, s. 3.

³⁾ Tamtiež, s. 1.

⁴⁾ *Kassai Vörös ujság*, 1919, č. 116 a 118.

- ⁵⁾ *Červené noviny*, Budapest, č. 7, 3. apr. 1919.
- ⁶⁾ *Armáda proletárů*, týdeník čes. vojsků na Slovensku, 1. 6. 1919, s. 4 (bez udania miesta vydávania, pravdepodobne poľná tlačiareň).
- ⁷⁾ Tamtiež.
- ⁸⁾ *Červené noviny*, Budapest, č. 42 z 31. 5. a z 1. 6. 1919, s. 4.
- ⁹⁾ *Kassai Vörös ujság*, 21. VI. 1919.
- ¹⁰⁾ *Slovenská republika rád*, ÚD KSČ, roč. II, č. 2. SVPL, Bratislava 1959, s. 153.
- ¹¹⁾ Múzeum SRR Prešov, fond SRR (v maďarčine) a vyhláška v šarišskom dialekte v ÚML ÚV KSS v Bratislave.
- ¹²⁾ *Barsmegyei népszava*, 7. a 8. júna 1919.
- ¹³⁾ *Košické červene noviny*, organ sekcie slovenských socialistov v Košiciach, roč. I., č. 1 v nedzlu 15. júna 1919, s. 3.
- ¹⁴⁾ *Barsmegyei népszava*, 8. VI. 1919, č. 2.
- ¹⁵⁾ *Kassai vörös ujság*, XXXV. roč., 8. júna 1919, č. 109.
- ¹⁶⁾ Tamtiež, 12. júna 1919, č. 112.
- ¹⁷⁾ Tamtiež, 15. júna 1919, č. 114.
- ¹⁸⁾ Tamtiež, č. 121, 22. júna 1919.
- ¹⁹⁾ Múzeum SRR, Prešov, fond SRR, č. 14426 (fotokópia), originál v Országos Hadtörténeti Múzeum, Budapest.
- ²⁰⁾ *Vörös ujság*, Budapest, 1919, č. 21.
- ²¹⁾ Tamtiež.
- ²²⁾ „Mit adott a forradalom a gyermekeknek?“ (originál brožúry v Hadtörténeti múzeum v Budapešti).
- ²³⁾ Nar. č. LXXIX — Tanácsköztársaság, č. 31 — Zb. II/53.
- ²⁴⁾ *Vörös ujság*, Budapest, 3. apr. 1919.
- ²⁵⁾ *A magyar tanítók szakszervezetének népoktatási programja* (leták v Okresnom múzeu v Leviciach).
- ²⁶⁾ *Kassai Vörös ujság*, č. 127, 29. júna 1919.
- ²⁷⁾ Tamtiež.
- ²⁸⁾ Nar. č. V. Tanácsköztársaság, č. 31 — Zb. II/53.
- ²⁹⁾ Tamtiež.
- ³⁰⁾ *Kassai munkás* (Košický robotník), 25. júna 1919.
- ³¹⁾ Tamtiež, 27. júna 1919.
- ³²⁾ *Ifjú proletár* (Mladý proletár), orgán Krajinského združenia mladých robotníkov, Budapest 1919, č. 1.
- ³³⁾ *Kassai Vörös ujság*, č. 110, 10. VI. 1919.
- ³⁴⁾ *Kassai munkás*, roč. X, č. 120, 19. júna 1919, s. 2.
- ³⁵⁾ *Kassai Vörös ujság*, č. 112, 12. júna 1919.
- ³⁶⁾ Leták v Krajskom múzeu v Košiciach.
- ³⁷⁾ *Kassai Vörös ujság*, 1919, č. 109.
- ³⁸⁾ *Kassai munkás*, č. 27, 27. júna 1919.
- ³⁹⁾ Tamtiež.
- ⁴⁰⁾ *Armáda proletárů*, č. 9, 13. júla 1919, s. 3.
- ⁴¹⁾ Leták v Múzeu SRR, Prešov, fond SRR č. 43, Východoslovenské múzeum Košice.
- ⁴²⁾ Leták v Štátnom oblastnom archíve v Prešove.
- ⁴³⁾ *Košické červene noviny*, roč. I č. 1, 15. VI. 1919 (vydávané v šarišskom dialekte, poslovenčila autorka).
- ⁴⁴⁾ Leták Slovenskej revolučnej vládnej rady v Krajskom múzeu v Košiciach.
- ⁴⁵⁾ Tamtiež.